

A ragozás (Kiefer 1999)

2010. március 8.

A főnévragozás és jelelés

Jelek:
birtokviszonyjel *-A, -jA*
birtokos személyjelek/ragok pl. *-(V)m, -(V)d*
birtokjel *-é, -éi*
számjel *-k, -i*

Ragok:
esetragok

Az esetrag

- o olyan névszói toldalék, mely után nem állhat más toldalék
- o főnévhez társulva ismét főnevet ad eredményül
- o alkalmas esetviszony kifejezésére
- o előfordul valamely vonzatkeretben

- o A toldalék akkor és csakis akkor esetrag, ha a vele toldalékolt főnév (tulajdonképpen: főneves szerkezet, NP) lekötötheti az ige valamely, alakja szempontjából is meghatározott vonzatát (Kiefer 1999).

Szintaktikai esetek

Nominativus, accusativus, dativus:
mondattani viszonyokból kikövetkeztethetők

nominativus: az alany esete

accusativus: a tárgy esete

dativus: a részeshatározó esete

Lexikai esetek

Ezek az esetek a mondattani környezetből nem következtethetők ki, ezért az egyes igék lexikai jellemzésében kell megadni őket.

A határozóragos alakokat a határozói funkciók szerint szokás megadni.

A magyar esetragok rendszere – 18 esetrag

1. nominativus:	ember			} szintaktikai esetek
2. accusativus:	embert			
3. dativus:	embernek			
4. instrumentalis:	emberrel	eszköz		} lexikai esetek
5. causalis-finalis:	emberért	cél		
6. translativus-factivus:	emberre	eredmény		
7. inessivus:	emberben		} helyjelölő	
8. superessivus:	emberen			
9. adessivus:	embernél			
10. sublativus:	emberre		} irányjelölő	
11. delativus:	emberről			
12. illativus:	emberbe			
13. elativus:	emberből			
14. allativus:	emberhez		} állapot	
15. ablativus:	embertől			
16. terminativus:	emberig			
17. formativus:	emberként			
18. essivus-formalis:	emberül			

Egyéb, képzőszerű ragok (MG)

1. formális: házképpen
2. temporalis: tanuláskor
3. „osztóhatározói alak”: házanként
4. „társashatározói alak”: házastul
5. „ismétlődő időhat. alak”: reggelente

Jelek – a többes szám jele

Többes szám jele: *-k* (házak, utcák, terek)
Birtoktöbbesítő jele: *-i* (házai, utcái, terei)

Többes szám szabálya:
a *-k* többesjel elé V magánhangzó kerül
kötelezően a mássalhangzóra végződő tövek
és
az *-i*, *-si*, *-beli*, *-Ú*, *-szerű*, *-nemű* képzők és
választhatóan az *-Ó* melléknévi igenév után

pl. kép+i+ek, falu+si+ak, béke+beli+ek, has+ú+ak,
új+szerű+ek, egy+nemű+ek,
döntő+ek/döntő+k

A birtokos személyjel/személyrag (vö. személyragozás Kiefer 1999)

Összetett funkciók:

birtokos személye, száma, birtok száma

- o mgh-s tő:
hajó+m, hajó+d, hajó+ja, hajó+nk, hajó+tok, hajó+juk
- o msh-s tő:
vér+em, vér+ed, vér+e, vér+ünk, vér+etek, vér+ük

Birtokviszonyjel -A, -jA

hajó+ja → birtokviszonyjel
ház+a → birtokviszonyjel

ernyő+je → birtokviszonyjel
vér+e → birtokviszonyjel

A birtokjel

- o -é birtokjel
- o kapcsolódhat:
 - a) magához a szótőhöz: ház+é
vagy
 - b) a toldalékolt alakhoz is:
ház+ak+é, ház+ak+é+i, ház+a+i+m+é+i
(esetrag után nem állhat: * ház+at+é vs. ház+é+*t*)

Főnévi tőtipusok

Rövidülő tövek: a szó (1 és 2 tagú) végszótágja bizonyos
toldalékok előtt megrövidül
kéz-kezet, madár-madarak

Esetragok közül: csak accusativusban
madár – madarat, nyár – nyarat

Többesjel: madár – madarak, nyár – nyarak

Birtokos személyjel/rag: madár – madaram,
nyár - nyaram

Rövidülést kiválthat néhány képző is: viz+es, fel+ez, tel+el,
kez+ecske

Főnévi tőtípusok

Nyitótövek: az utánuk álló kötőhangzót nyíltá teszik
ház+ak, fül+ek

Nyitótóként funkcionál a többesjel és a birtokos személyjel/rag is:
gázok+at, botom+at, boltunk+at,

Főnévi tőtípusok

Tőváltakozás: bizonyos töveknek két tőalakjuk van, egy teljesebb (szabad) és egy (egy szótaggal) rövidebb (kötött) tőalak
bokor/bokr-, álm/álm-, tücsök/tücsk-,

Kötött tőalak
accusativus: *bokrot, álmot, tücsköt*
superessivus (kötött tőalak): *bokron, álmon, tücskön*
többesjel: *bokrok, álmok, tücskök*
birtokos személyjel/rag: *bokrod, álmod, tücsköd*
néhány képző: pl. *bokr+os, bokr+ocska*

Főnévi tőtípusok

V-vel bővülő tövek: az egyik tő a másiknak v-vel bővített változata
ló/lov-, fű/fűv-,

Altípusa, mikor a tőmagánhangzó is megváltozik:
tó/tav-, só/sav-, hó/hav-,
előfordulás: ugyanabban a környezetben, mint a váltakozó tövű főneveknél a rövidebb tőalak

Főnévi tőtípusok

Hangátvetéssel tőváltakozás:
teher/terh-, pelyh/pelyh-,

accusativusban: mindkét alak lehetséges
teher+t, terh+et; pelyh+t, pelyh+et

további előfordulás: ugyanabban a környezetben, mint a váltakozó tövű főneveknél a rövidebb tőalak

Toldalékok fajtái

Szabad todalék: mindig önálló szótag, egy mássalhangzóval kezdődik (kivétel: -é birtokjel)
-bAn, -nÁl, -hVz

Nem igényel kötőhangzót – *házban, könyvnél, időhöz*

Szabad tőalakhoz járul
nyár+nak, bokor+hoz, ló+val, ház+ban, szekrény+től, asztal+é

Toldalékok fajtái

Kötött todalék megszabott magánhangzóval:
- ért, -ig

- nem mindig önálló szótag
- magánhangzóval kezdődik
- kötőhangzót nem igényel
- kötött tőalakhoz járul
- kezdő mgh-ja a mgh-s tő után is megmarad

Mari+ért, fűzet+ért, bolt+ig, könyvtár+ig, autó+ig,

Toldalékok fajtái

Kötött toldalék kötőhangzóval:

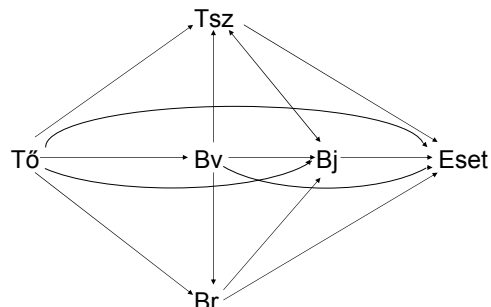
- nem önálló szótag
- kötőhangzóval kezdődik
- kötőhangzó kiesik mgh után

- *-Vk, -On, -Vm, Vd, -VtVk,*

bokr+ok, bokr+on, bokr+om, seprű+k

- Képzők közül: *-Ani, -An*
 - *ugr+ani, gyors+an*

A főnév inflexiók toldalékainak sorrendje

Az igeragozás

- o Igetővek végződése a magyarban: ált-ban msh-ra
 - o Ragozás körülményeit meghatározzák: az idő és a mód kapcsolódnak: jelen időhöz, múlt időhöz; kijelentő, feltételes, felszólító módhoz
- (jövő idő: nem morfológiai kategória a magyarban; a *fog* segédige, a *fog+V* nem morfológiai szó)

A tárgyias igéknek van alanyi és tárgyias ragozása is.

Jelen idő: alanyi ragozás

- a) olvas+ok, olvas+ol, olvas, olvas+unk, olvas+tok, olvas+nak
- b) tesz+ek, tesz+el, tesz, tesz+ünk, tesz+tek, tesz+nek
- c) ül+ök, ül+öl, ül, ül+ünk, ül+tök, ül+nek
- d) vár+ok, vár+sz, vár, vár+unk, vár+tok, vár+nak
- e) ül+ök, ül+sz, ül, ül+ünk, ül+tök, ül+nek
- f) ért+ek, ért+esz, ért, ért+ünk, ért+etek, ért+enek
- g) bont+ok, bont+asz, bont, bont+unk, bont+otok, bont+anak
- h) költ+ök, költ+esz, költ, költ+ünk, költ+ötök, költ+enek

E. sz.	T. sz.
1. személy: <i>-ok, -ek, -ök</i>	1. sz.: <i>-unk, -ünk</i>
2. személy: <i>-(a)sz, -(e)sz, -ol, -el, -öl</i>	2. sz.: <i>-(o)tok, -(e)tek, -(ö)tök</i>
3. személy: \emptyset	3. sz.: <i>-(a)nak, -(e)nek</i>

Jelen idő: alanyi ragozás – összevont alak

E. sz.	T. sz.
1. személy: <i>-ok, -ek, -ök</i>	1. sz.: <i>-unk, -ünk</i>
2. személy: <i>-(a)sz, -(e)sz, -ol, -el, -öl</i>	2. sz.: <i>-(o)tok, -(e)tek, -(ö)tök</i>
3. személy: \emptyset	3. sz.: <i>-(a)nak, -(e)nek</i>

E. sz.	T. sz.
1. személy: <i>-Vk</i>	1. sz.: <i>-Unk</i>
2. személy: <i>-(A)sz, -Vl</i>	2. sz.: <i>-(V)tVk</i>
3. személy: \emptyset	3. sz.: <i>-(A)nAk</i>

Jelen idő: tárgyias ragozás

Azoknak az igéknek, melyeknek van tárgyias használata is.

Nincsen tárgyias ragozásuk:

- a) a csak tárgyatlan igéknek
pl. *boldogul, létezik, megy, dörög*
- b) visszaható és szenvedő igéknek
pl. *mosakodik, edződik, fészülködik*

Jelen idő: tárgyas ragozás

- a) olvas+om, olvas+od, olvas+sa, olvas+suk, olvas+sátok, olvas+sák
- b) tesz+em, tesz+ed, teszi, tesz+szük, tesz+itek, tesz+ik
- c) űz+öm, űz+öd, űzi, űz+zük, űz+itek, űz+ik
- d) vár+om, vár+od, várja, vár+juk, vár+játok, vár+ják
- e) ül+öm, ül+öd, üli, ül+jük, ül+itek, ül+ik
- f) ért+em, ért+ed érti, ért+jük, ért+itek, ért+ik
- g) bont+om, bont+od, bontja, bont+juk, bont+játok, bont+ják
- n) költ+öm, költ+öd, költi, költ+jük, költ+itek, költ+ik

E. sz.
1. személy: *-om, -em, -öm*
2. személy: *-od, -ed, -öd*
3. személy: *-ja, -i*

T. sz.
1. személy: *-juk, -jük*
2. személy: *-játok, -itek*
3. személy: *-ják, -ik*

Jelen idő: tárgyas ragozás – összevont alak

E. sz.
1. személy: *-om, -em, -öm*
2. személy: *-od, -ed, -öd*
3. személy: *-ja, -i*

T. sz.
1. személy: *-juk, -jük*
2. személy: *-játok, -itek*
3. személy: *-ják, -ik*

E. sz.
1. személy: *-Vm*
2. személy: *-Vd*
3. személy: *-ja, -i*

T. sz.
1. személy: *-jUK*
2. személy: *-játok, -itek*
3. személy: *-ják, -ik*

Múlt idő: alanyi ragozás

Csak az elől és hátul képzett magánhangzós változatokat kell megkülönböztetni.

- a) vár+am, vár+ál, vár+t, vár+unk, vár+atok, vár+ak
- b) ül+em, ül+él, ül+t, ül+ünk, ül+etek, ül+ek

E. sz.
1. személy: *-am, -em*
2. személy: *-ál, -él*
3. személy: \emptyset

T. sz.
1. személy: *-unk, -ünk*
2. személy: *-atok, -etek*
3. személy: *-ak, -ek*

Múlt idő: alanyi ragozás – összevont alak

E. sz.
1. személy: *-am, -em*
2. személy: *-ál, -él*
3. személy: \emptyset

T. sz.
1. személy: *-unk, -ünk*
2. személy: *-atok, -etek*
3. személy: *-ak, -ek*

E. sz.
1. személy: *-Am*
2. személy: *-Ál*
3. személy: \emptyset

T. sz.
1. személy: *-Unk*
2. személy: *-ÁtVk*
3. személy: *-Ak*

Múlt idő: tárgyas ragozás

Csak az elől és hátul képzett magánhangzós változatokat kell megkülönböztetni.

- a) vár+am, vár+ad, vár+ta, vár+tuk, vár+tátok, vár+tak
- b) kér+em, kér+ed, kér+te, kér+tük, kér+tétek, kér+ték

E. sz.
1. személy: *-am, -em*
2. személy: *-ad, -ed*
3. személy: *-a, -e*

T. sz.
1. személy: *-uk, -ük*
2. személy: *-átok, -étek*
3. személy: *-ák, -ék*

Múlt idő: tárgyas ragozás – összevont alak

E. sz.
1. személy: *-am, -em*
2. személy: *-ad, -ed*
3. személy: *-a, -e*

T. sz.
1. személy: *-uk, -ük*
2. személy: *-átok, -étek*
3. személy: *-ák, -ék*

E. sz.
1. személy: *-Am*
2. személy: *-Ad*
3. személy: *-A*

T. sz.
1. személy: *-Uk*
2. személy: *-ÁtVk*
3. személy: *-Ák*

Feltételes mód, jelen idő: alanyi ragozás

Feltételes mód jele: -na/-ne, -ná/-né

- a) vár+né+k, vár+ná+l, vár+na, vár+ná+nk, vár+ná+tok, vár+ná+nak
- b) kér+né+k, kér+né+l, kér+ne, kér+né+nk, kér+né+tek, kér+né+nek

E. sz.	T. sz.
1. személy: -k	1. személy: -nk
2. személy: -l	2. személy: -tok, -tek,
3. személy: -∅	3. személy: -nak, -nek

Kiefer (1999) alapján a feltételes mód jele -n, s ami utána következik, az a személyrag

E. sz.	T.sz.
1. személy: -ék	1. személy: -Ánk
2. személy: -Ál	2. személy: -ÁtVk
3. személy: -A	3. személy: -Ának

Feltételes mód, jelen idő: tárgyas ragozás

Feltételes mód jele: -na/-ne, -ná/-né

- a) vár+ná+m, vár+ná+d, vár+ná, vár+ná+nk, vár+ná+tok, vár+ná+k
- b) kér+né+m, kér+né+d, kér+né, kér+né+nk, kér+né+tek, kér+né+k

E. sz.	T. sz.
1. személy: -m	1. személy: -nk
2. személy: -d	2. személy: -tok, -tek,
3. személy: -∅	3. személy: -k

Kiefer (1999) alapján a feltételes mód jele -n, s ami utána következik, az a személyrag

E. sz.	T.sz.
1. személy: -Ám	1. személy: -Ánk
2. személy: -Ád	2. személy: -ÁtVk
3. személy: -Á	3. személy: -Ák

Feltételes mód, múlt idő

Kifejezése:

az ige múlt idejű alakja és a *volna* feltételes elem együtt

[Cond^{múlt} V_{múlt} + [Cond *volna*]]

Vmúlt – az ige múlt idejű alakja (lehet alanyi v. tárgyas)
Cond – feltételes mód

Felszólító mód, jelen idő: alanyi ragozás

Felszólító mód jele: -j

- a) vár+j+ak, vár+j+(ál), vár+j+on, vár+j+unk, vár+j+atok, vár+j+anak
- b) kér+j+ek, kér+j+(él), kér+j+en, kér+j+ünk, kér+j+etek, kér+j+enek

E. sz.	T. sz.
1. személy: -Ak	1. személy: -Unk
2. személy: -∅ / -Ál	2. személy: -AtVk
3. személy: -On	3. személy: -AnAk

Felszólító mód, jelen idő: tárgyas ragozás

Felszólító mód jele: -j

- a) vár+j+am, vár(+j)+(a)d, vár+j+a, vár+j+uk, vár+j+átok, vár+j+ák
- b) kér+j+em, kér(+j)+(ed), kér+j+e, kér+j+ük, kér+j+étek, kér+j+ék

E. sz.	T. sz.
1. személy: -Am	1. személy: -Uk
2. személy: -(A)d	2. személy: -ÁtVk
3. személy: -A	3. személy: -Ák

A -IAk toldalék

Egyes vagy többes számú (E. sz. v. T. sz.) második személyű (2. sz.) tárgyra utal (*téged, titeket/benneteket*)

vár+lak, vár+tt+alak, vár+ná+lak, vár+j+alak,
kér+lak, kér+tt+elek, kér+né+lak, kér+j+elek

-IAk, -AIAk, -ÁIAk

- alanyi ragozáshoz tartozik, annak ellenére, hogy a *téged* nem határozatlan

Az ikes ragozás

Az ikes igéknél a jelen idejű E. sz. 1. sz.: *-Vm* rag (tárgyas)
3. sz.: *-ik* (toldalék)

isz+om, isz+ol, isz+ik es+em, es+el, es+ik

E. sz. 2. sz-ben az *-(V)l* ragot az *-sz* toldalék váltotta fel minden olyan esetben, ahol ezt a hangtani feltételek lehetővé teszik:

szök+öm, szök+sz (s nem szök+öl), szökik

Beszélt köznyelv E. sz. 1. sz-ben nemigen tesz különbséget az ikes és a szabályos (iketelen) igék között, azaz:
eszek/eszem, mászok/mászom

Új keletű, főnévből a *-z* képzővel képzett igéknél gyakori az *-ik* toldalék:
internetez+ik, lézerez+ik, kompjuterez+ik

Tőtípusok - v-vel bővülő tövek (7)

lő, nő, sző, fő, ró, ri, nyű

A *tő* csak a jelen időben *mgH*-val kezdődő toldalék esetén bővül *v*-vel (ekkor a *tőmgH* megrövidül).

- o *lőv+ök, lő+sz, lő, lőv+ünk, lő+tök, lő+nek*
- o *lőv+öm, lőv+öd, lőv+i, lő+jük, lőv+itek, lőv+ik*

Múlt időben a jel megkettőződik: *lő+tt+ek, lő+tt+él*

Feltételes és felszólító módban a módjel a rövid tőhöz járul:
lő+né+k, lő+j+ek

Tőtípusok – sz- és v-s változatú tövek (7)

lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik

3 tőalakjuk van: *tesz, tev, te*

- a) **sz-es tő:** személyragok előtt – *tesz+ek, tesz+ünk*
- b) **v-s tő:** *-Ó* és *-Ás* képzők előtt – *tev+ő, tev+és*
- c) **rövid mgH-s tő:** múlt idő jele, módjelek és a főnévi igenév képzője előtt
te+tt, te+nne, te+gyen, te+nni
(a *j* módjel *gy* alakban jelentkezik)

Tőtípusok – sz-s, d-s és v-s változatú tövek

alszik, fekszik, haragszik,
sok *-kVd(ik)* képzős ige: *cselekszik – cselekedik,*
dicsekszik – dicsekedik, törekszik – törekedik

- a) **sz-es tő:** személyragok előtt – *alsz+om, feksz+em, haragsz+om*
- b) **d-s tő:** múlt idő jele, módjelek és a főnévi igenév képzője előtt – *alud+tt, feküd+tt, haragud+ott, alud+na, feküd+ne, haragud+na, alud+j, feküd+j, haragud+j, alud+ni, feküd+ni, haragud+ni*
- c) **v-s tő:** *-Ó* és *-Ás* képzők előtt – *alv+ó, fekv+ő, alv+ás, fekv+és*

Tőtípusok – sz- és d-s változatú tövek

öregszik – öregedik, veszekszik – veszekedik
Előfordulás: *-Vd* és a *-kOd* képzős deverbális és denominális igék között

- a) **sz-es tő:** személyragok előtt – *öregszik, gazdagszanak*
- b) **d-s tő:** összes többi toldalék előtt – *veszeked+tek, öreged+nek*

Tőtípusok – hangkivetéses váltakozást mutató tövek

Igéből vagy főnévből *-(V)l, -(V)z, -d(V)k(V)l* vagy *-(V)g* képzővel képzett igék többsége CVC/CC váltakozást mutat:

vándorol – vándorlunk, célóz – célzunk,
haldokol – haldoklik, mosolyog – mosolygunk

- néhány *r* tövűgű ige:
söpör – söpröget, sodor – sodrunk

A főnévi igenév személyragozása

A főnévi igenév személyragjai majdnem azonosak az egy birtokra utaló birtokos személyragokkal, a harmadik személyekben viszont van testes alakjuk, de nincsen j-s változatuk.

- a) lát+n+om, lát+n+od, lát+ni+a, lát+n+unk, lát+n+otok, lát+ni+uk
- b) kér+n+em, kér+n+ed, kér+ni+e, kér+n+ünk, kér+n+etek, kér+ni+ük

Birtokos személyragok:

-(V)m, -(V)d, -Ø, -(U)nk, -(V)tVk, -(U)k

Főnévi igenév személyragjai:

-Vm, -Vd, -A, -Unk, -tVk, -Uk